

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԿՈՅԼՏՈՒՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ Յ. ԼԻՊՊԵՐՏԻ.

ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՑ.

Do, ut des; do, ut facias.

Facio, ut des; facio, ut facias.

Տալիս եմ՝ որ տաս. տալիս եմ՝ որ գործես:

Գործում եմ՝ որ տաս. գործում եմ՝ որ գործես:

(Հոռմէական իրաւունքի հիմնականոններից):

Լիպպերտի «Կոյլտուրպատմութեան» երկրորդ հատորի նիւթն է «Հասարակութիւնը», այն է ընկերական ձևերի (ընտանիք, սեփականութիւն, կառավարութիւն և դատաստան) զարգացումը, որը մի ինքնուրոյն հետազօտութիւն է շատ կողմերով արժանի լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ լինելու ինչպէս հայ բանասէրի, ազգագրի, հրապարակախօսի, գրողի և ուսուցչի, Նոյնպէս և առհասարակ զարգացած հայ երիտասարդի: Լիպպերտի նրբամիտ տաղանդը պատկերացնում է ընթերցողի առաջ յիշեալ ընկերածեան զարգացումը որսորդական շրջանից սկսած մինչև բէդուին, քօչուր, երկրագործ և աւելի բարձր կոյլտուրջրջանները: Այստեղ ուշիմ ընթերցողի առաջ այնքան հետաքրքիր երևոյթներ են պարզուած, այնպիսի լայն հորիզօններ են բացուած, որ նա ակամայ ձգտում է խորամուխ լինելու, թէ ինչպէս նախնական՝ կոյլտուրական ժառանգութիւնից զուրկ մարդը իր ապիկար դրութիւնից խարխափելով բարձրանում է կոյլտուրի նոյնանման աստիճաններով, չը նայելով տարբեր գօտիների և աշխարհամասերի մէջ ապրելուն: Շատ երևոյթներ, որ մենք սովոր ենք ընդունել ինչպէս վայրենութեան սուկ մնացորդներ, օրինակ — ստրկութիւնը, ծորտութիւնը, բազմակնութիւնը, վաճառամուսնութիւնը, ստըրկավաճառութիւնը, մարդագործութիւնը և այլն հանդիսանում են մի նոր լուսաւորութիւնով, այն է՝ ինչպէս կոյլտուրի որոշ աստիճանում անհրաժեշտ յառաջադիմութեան ֆակտօրներ:

Լիպպերտը ընդունում է՝ համաձայն «Պատմական Մատերիալիսմի», որ ընկերածեան զարգացման և փոփոխութեան հիմնական պատճառը մարդու ապրուստաճարութեան կամ տնտեսական գործունէութեան ձևերի փոփոխութիւնն է: Այդ փոփոխութիւնը, ի հարկէ, չէ լինում առանց կուր շահագրգռած կողմերի մէջ, բայց անհրաժեշտ չէ, որ դա արտայայտի անպատճառ ասպետական արհեսային ընդհարումներով, որոնք ինքնըստիներեան երբէք չեն ստեղծում նոր ընկերածեան, եթէ տնտեսական հիմքը համապատասխան կերպով փոխւած չէ:

Կռիւր՝ առհասարակ՝ և ինչպէս զինտրական զործողութիւն, առաջանում է կամ իբրև փոխած տնտեսական յարաբերութիւնների համապատասխան ձևակերպութիւն կամ իբրև անհրաժեշտութիւն որոշ, այնուամենայնիւ տնտեսական նոր փոխադարձութիւն հաստատելու և պահպանելու: Անկասկած այդ երկու նըպատակներից մէկը կամ միւսը թաքնած է ամեն մի կրօնական, ցեղական-ազգային, ազատագրական, ազգերի համերաշխութեան և այլ բազմաթիւ իղէալական սկզբունքներով մղած կռիւներում. և որքան ղրանց մղողները թոյլ զիտակցութիւն ունենան այդ պատճառների վերաբերեալ, այնքան աւելի վտանգած է այդպիսի կռիւ աջողութիւնը. և որքան նրանք աւելի արօսլիւտ զաղափարական ազգասիրութիւնով ու անձնագոհութիւնով տոգորւած լինին, այնքան անողորմելի կը լինի ղրանց սխալ ընթացքը: Այդպիսի պայմաններում առաջացած կռիւր, փոխանակ խաղաղութեան, այն է՝ տնտեսական նպատակի հասնելու, կարող է դառնալ անվերջ կռիւ կռիւ համար. այսինքն լետադարձ քայլ դէպի բեղւինութիւն, ասել է՝ կը զայ միանգամայն հակառակ այն հետեանքի, որին ձգտում է կոյտուրը—այն է տնտեսական ապահովութեան բարիքը ղարձնել ամբողջ մասսաների ժառանգութիւն, որքան հնար է կրճատելով մարդու այդ կոյտուրը ապահովելուն անհրաժեշտ ստիպողական աշխատանքը:

Նոյնպէս և կոյտուրական պետականութեան հիմքը կազմում է ղարձնալ նոյն տնտեսական նպատակը, որի համաձայն մի երկրում ապրող ցեղերի մէջ առաջանում է ղաշնակցութիւն ներսից խաղաղութեան և ղրսից ինքնապաշտպանութեան համար: Այդպիսի ղաշնակցութիւնների նպատակն է, բացի խաղաղութիւնից, նաև առևտրա-ամուսնական փոխաղարձութիւն իրանց ղաշնակիցների հետ: Կոյտուրպետութիւնների համար պատերազմը միայն միջոց է խաղաղութիւնը պահպանելու, հակառակ բեղւինական պետութեան, որտեղ պատերազմը և նրան ղուզընթաց աւազակութիւնը օրինաւոր պարապմունք—ապրուստի միջոց են: Այդպիսի պետութիւն կազմող ցեղերի հարեանները ուրիշ հնար չունին, բայց եթէ լինել կամ մուրձ կամ ղնդան, մինչև որ հարեանը կը փոխէ իր տնտեսութեան ձևը:

Ահա այսպիսի բազմաթիւ ժամանակակից հրատապ հարցեր, որոնց մասին Լիպպերտի հետազօտութիւնները յուսով ենք բաւարար ղոհացում տան հայ ընթերցողին. սրանով թերևս օգնած կը լինենք այդ հարցերի ղիտական յուսաբանութեան հայ ինտելիգենցիայի մէջ տարածելուն, որ մեր ցանկութիւնն է:

Ինչ վերաբերում է թարգմանութեանը՝ բացի քերականական ձևերի պարզացնելուց, մենք ստիպւած ենք եղել մտցնել օտար և նորակազմ հայ տեխնիքական բառեր և բարդութիւններ, որոնց՝ և առհասարակ՝ թարգմանութեան ղնահատութիւնը պ. պ. ղրախօսների քննադատութեանն ենք առաջարկում:

Ա. Կ.

25 Յուլիսի 1908 թիւ.

Մոսկւա: